

TVORIVÁ PODSTATA SOCIALISTICKÉHO VEDOMIA

Tvorčeskaja priroda socialističeskogo obščestvennogo soznanija. Izd. Mysl', Moskva 1980, 279 s.

Formovanie nového človeka, jeho aktívnej životnej pozície je jednou z hlavných úloh socialistickej výstavby v súčasnej etape. Významné miesto v plnení tejto úlohy má intelektuálny potenciál socialistickej spoločnosti, cieľavedomé úsilie o zvyšovanie aktivity a tvorivosti vedomia všetkých jej členov. Preto aj vo filozofických bádaníach sa čoraz viac dostávajú do popredia problémy zákonitostí formovania socialistického vedomia a duchovného života rozvinutej socialistickej spoločnosti. Autorský kolektív pod vedením prof. Ch. N. Momdžiana, ktorého členmi sú učitelia a aspiranti Katedry filozofie Akadémie spoločenských vied pri ÚV KSSZ, sa sústredil na analýzu viacerých aspektov problému tvorivej povahy socialistického spoločenského vedomia. Usiloval sa najmä presvedčivo ukázať, že pokračová úloha socialistického vedomia, rast jeho sociálno-aktívnej úlohy sú podmienené osobitosťami samého socializmu.

Publikácia má štyri časti, z ktorých každá sa zaoberá relatívne samostatným problémovým okruhom, v súhrne však podávajú ucelený obraz o pertraktovanej tematike. V prvej časti sa socialistické spoločenské vedomie charakterizuje ako historicky nový typ vedomia, ktorého základom je vedecký materialistický svetonázor. Autori jednotlivých kapitol sa pritom sústreďujú na tieto problémy: 1. spoločenské vedomie a jeho tvorivá podstata; 2. sociálno-aktívna úloha socialistického spoločenského vedomia; 3. formovanie komunistického presved-

čenia a podmienky jeho realizácie.

Metodologickým východiskom pre skúmanie nastolenej problematiky je známa Leninova téza, že „ľudské vedomie nielen odráža objektívny svet, ale ho aj tvorí“. Konštruktívnosť vedomia nie je iba idealizáciou predmetného sveta, ale predpokladá aktivitu spoločenského subjektu, vo vedomí ktorého sa objektívna realita odráža v transformovanej podobe. „Duchovná činnosť subjektu obsahuje nielen hodnotenie sociálneho prostredia, ale aj výzvu k určitému praktickému konaniu voči tomuto prostrediu. Táto výzva sa formuluje v podobe ideálneho obrazu budúcnosti, o ktorú sa subjekt usiluje.“ (s. 15) V tomto zmysle myšlienková sociálna tvorivosť, myšlienkové pretváranie sociálneho bytia predchádzajú materiálnej sociálnej tvorivosti. Autor charakterizuje zložitý proces ideálnych foriem pretvárania sociálnej skutočnosti, určený znalosťou reálnych vzťahov v spoločnosti, skutočných determinantov spoločenského bytia. Odhaľuje protirečivosť tohto procesu, ktorý jednak vychádza z údajov objektívneho poznania, jednak je ideálnou realizáciou potrieb a cieľov subjektu, ktorých základom sú v konečnom dôsledku praktické záujmy. Zdôrazňuje, že spoločenská prax, materiálne spoločenské potreby a záujmy sú konečným zmyslom sociálnej tvorivosti v sfére vedomia. Každá z foriem spoločenského vedomia má tak poznávací, ako aj konštruktívno-praktický prvok. Medzi základné úlohy spoločenského vedomia patrí skúmanie objektívnych vlast-

ností a potencií sociálnej skutočnosti a hľadanie spôsobov ich praktického využitia.

Druhá kapitola sa sústreďuje predovšetkým na sociálne funkcie socialistického spoločenského vedomia, ktoré sa tu skúma ako reálny, empirický fenomén pod zorným uhlom týchto kategórií historického materializmu: „vedomie — spoločenské vedomie“, „spoločenské bytie — spoločenské vedomie“, „spoločenské vedomie — individuálne vedomie“. Tieto tri aspekty skúmania umožňujú autorovi nastoliť viaceré závažné problémy filozofickej teórie socialistického spoločenského vedomia. Pozitívne treba hodnotiť úsilie ukázať historickú novosť socialistického typu spoločenského vedomia, ktorá spočíva predovšetkým v tom, že socialistické spoločenské vedomie sa vyvíja na principiálne novom sociálnom základe, vnáša nové prvky do dialektiky vzájomného pôsobenia so spoločenským bytím — plní nové sociálne funkcie, charakterizuje sa osobitným sociálno-triednym obsahom, novým štruktúrnym členením a špecifickou subordináciou rôznych foriem a úrovní vedomia. Autor pritom ukazuje na isté rozdiely medzi pojmami „socialistické spoločenské vedomie“ a „spoločenské vedomie socialistickej spoločnosti“. Dôraz kladie na sociálno-aktívnu úlohu socialistického vedomia, ktorá sa vyjadruje vo viacerých funkciách. Osobitne si všima javy (najmä sociálnopsychologické), ktoré negatívne pôsobia na sociálnu aktivitu pracujúcich.

Záverečná kapitola tejto časti knihy je venovaná procesu formovania komunistického presvedčenia. Okrem iného sa tu analyzuje vzťah racionálnej a zmyslovo-emocionálnej úrovne v štruktúre presvedčenia, odlišnosť presvedčenia od viery, zdôrazňuje sa regulatívna funkcia presvedčenia.

Ústrednou témou druhej časti mo-

nografie je rastúci význam ideologických faktorov v podmienkach rozvinutej socialistickej spoločnosti. Vyzdvihuje sa úloha ideologickej činnosti, ktorá má v sebe veľké možnosti aktívneho pôsobenia na všetky stránky spoločenského života — od hospodárskej výstavby až po výchovu. Socialistická ideológia, jej vedecký charakter určuje zásadne iný prístup nielen k obsahu, ale aj k cieľom a metódam propagandy, ktorej podstatu tvorí politické vzdelávanie mas, zvyšovanie úrovne ich vedomia. Efektívnosť ideologickej práce závisí od praktických spôsobov zabezpečovania vedeckosti propagandy, zvyšovania jej vecnosti, operatívosti a ofenzívnosti.

Jednou z menej rozpracovaných otázok teórie socialistického vedomia je problém vzájomného pôsobenia vedeckej ideológie a každodenného vedomia, ktorému je venovaná ďalšia kapitola. Obvyklé vymedzovanie každodenného vedomia jednoduchým vyrátaním jeho jednotlivých znakov bez ich logického prepojenia považuje autor tejto state za podstatný nedostatok. Oprávnené sa domnieva, že vedecká analýza sa má zamerať na podstatu každodenného vedomia, jeho špecifickosť, má odhaliť jeho gnozeologické, logické a sociologické východiská, mechanizmus jeho fungovania. Autor sústreďuje pozornosť predovšetkým na vzťah každodenného a vedeckého vedomia, pričom akcentuje nielen ich protikladnosť, ale aj ich jednotu. Historicky bolo každodenné vedomie tým základom, na ktorom sa budovala veda. Aktuálne každodenné vedomie asimiluje poznatky nadobudnuté vedou. Vedecké vedomie sa neustále obohacuje, čerpá zo životných skúseností mas. V podmienkach rozvinutého socializmu má dialektika vedeckej a každodennej úrovne vedomia kvalitatívne nový charakter. Je určený tým, že „vedecká teória silne vplý-

va na každodenné vedomie nielen bezprostredne, cez organizované formy ideologickej práce, masové informačné prostriedky, vedecké a kultúrne inštitúcie, ale aj sprostredkované, cez pôsobenie životného prostredia, lebo sociálno-predmetné prostredie sa stále viac mení na sféru materializácie vedeckých poznatkov". (s. 122—123)

Zvláštnosťou súčasného stavu spoločenského vedomia je to, že v ňom stále rastie úloha ekologických problémov, ktoré majú všeludský charakter. Nevyhnutnosť posilniť cieľavedomý prístup k riešeniu vzájomných vzťahov v systéme „spoločnosť — príroda“ pramení zo súčasnej hrozby ekologickej krízy. Problém odvrátenia tejto krízy zahŕňa politické, mravné, ekonomické, právne, vedecké a estetické aspekty a kladie zvýšené nároky na ekologickú výchovu, ktorá sa má spájať s ekologickým vzdelávaním a akcentovať svetonázorový a eticko-mravný aspekt tejto výchovy. Preto zaradenie do monografie osobitnej kapitoly, v ktorej sa analyzuje odraz ekologickej problematiky v spoločenskom vedomí socialistickej spoločnosti, patrí k nesporným pozitívam knihy.

Tvorivá, sociálno-aktívna úloha socialistického spoločenského vedomia sa v tretej časti knihy ukazuje na príklade mravného vedomia, ktoré sa tu skúma predovšetkým ako faktor formovania a upevňovania pracovného kolektívu. Najprv sa analyzuje obsah v ostatnom čase dosť frekvencovaného pojmu „aktívna životná pozícia osobnosti“. Je to komplexná kategória, ktorá v koncentrovanej podobe vyjadruje „duchovný svet človeka, jeho svetonázor, politickú a triednu platformu, spôsob jeho života a činnosti i jeho sociálne postavenie, ako aj jeho sociálno-psychologické zvláštnosti a povahové črty“. (s. 154) Podstatnou charakteristikou aktívnej životnej pozície je, že sa v nej prejavuje prakticko-

činný, viac či menej tvorivý vzťah človeka k skutočnosti a k sebe samému. Autor rozlišuje hodnotový a praktický aspekt aktívnej životnej pozície. Hovorí o potrebe analyzovať jej obsah z troch základných aspektov, a to z hľadiska historického materializmu, sociálnej psychológie a z hľadiska marxisticko-lenínskej etiky.

Problému pôsobenia verejnej mienky na mravné vzťahy v pracovných kolektívoch je venovaná osobitná kapitola. Riešia sa v nej závažné teoretické (vymedzenie kategórií mravné vzťahy, verejná mienka) a praktické otázky (konkrétne prostriedky, mechanizmy pôsobenia verejnej mienky). Autor svoje analýzy opiera o rozsiahly sociologický výskum uskutočnený v ZSSR r. 1978 v šesťdesiatichôsmich pracovných kolektívoch, neuvádza však bližšie prameň, z ktorého čerpá. Nazdávam sa, že ním používané pojmy „skutočne verejná mienka“ („podľinno obščestvennoje mnenije“), „neskutočne verejná mienka“ a „protispoločenská mienka“ sú vágne. Žiadal by sa aj precíznejší výklad určovania obsahu verejnej mienky.

Autori dvoch nasledujúcich kapitol sa pokúšajú zistiť, aký vplyv môže mať jednotlivec na pracovný kolektív v sfére mravnosti, ako sa vlastne v procese činnosti utvára mravná osobnosť, akú úlohu v tomto procese majú ľudské potreby a najmä hlavná z nich — potreba práce, v ktorej sa syntetizujú všetky ostatné sociálne potreby.

Záverčná, štvrtá časť publikácie sa zaoberá kritikou niektorých anti-marxistických deformácií sociálno-aktívnej úlohy spoločenského vedomia. Pozornosť sa sústreďuje predovšetkým na kritickú analýzu koncepcie „technológie správania“ (B. F. Skinner), okolo ktorej sa v posledných rokoch skoncentrovali mnohé teoretické problémy manipulácie s masovým vedomím a správaním. Deformáciu marxis-

tického učenia o rastúcej úlohe subjektívneho faktora, ktorá vo filozofii maoizmu vyústila do subjektivismu a voluntarizmu, do fetišizácie subjektívnej stránky ľudskej činnosti, odhaľuje autor poslednej kapitoly.

Pri celkovom hodnotení monografie treba vyzdvihnúť predovšetkým aktuálnosť v nej riešených problémov,

ich významnosť pre rozpracúvanie vedeckých základov riadenia spoločenských procesov. Príspevky jednotlivých autorov sa vyznačujú vecnosťou analýzy, spájajúcich filozoficko-teoretický prístup s konkrétnym sociologickým materiálom.

Raisa Kopsová

OTÁZKY VŠESTRANNÉHO ROZVOJA OSOBNOSTI STÁLE AKTUÁLNE

LAZORENKO, E. V.: Vsestoronneje razvitije ličnosti. Issledovannije problemy v teorii naučnogo komunizma. Kiev 1980, 173 s.

Problematika osobnosti, otázky jej všestranného a harmonického rozvoja patria v marxisticko-leninskej filozofii medzi centrálné. Tým, že marxizmus ako veda vytvoril ucelený systém názorov vysvetľujúcich a zdôvodňujúcich sociálny život spoločnosti, položil v podstate vedecké základy i pre vysvetlenie, zdôvodnenie a určenie základných smerov rozvoja ľudskej osobnosti. Treba však pripomenúť, že z troch súčastí marxizmu-leninizmu najmenej pozornosti venuje otázkam rozvoja osobnosti vedecký komunizmus. Možno práve toto viedlo sovietskeho filozofa E. V. Lazorenka k napísaniu monografickej práce, ktorá analyzuje metodologické aspekty všestranného rozvoja osobnosti, odhaľuje predpoklady, začiatky, etapy tohto procesu, metódy a princípy jeho výskumu v teórii vedeckého komunizmu.

V štyroch kapitolách knihy sa autor zamýšľa nad problematikou všestranného rozvoja osobnosti ako predmetom výskumu vedeckého komunizmu, nad konkrétnou historickou podmienenosťou tohto rozvoja, nad presným špecifikovaním tohto pojmu, ako aj nad otázkami formovania všestranne rozvinutej osobnosti ako programového cieľa výstavby komunistickej spoločnosti. V súvislosti s týmito základ-

nými myšlienkami knihy Lazorenko hlbšie a podrobnejšie analyzuje otázky všeobecnej, sociálno-politickej charakteristiky osobnosti, metódy, princípy i kategoriálny aparát pri skúmaní tohto problému, otázku jeho genézy, vzťah kolektívneho a individuálneho, socialistický spôsob života, a to všetko z hľadiska základných princípov a ideí vedeckého komunizmu.

Možno spolu s autorom konštatovať, že v súčasnosti sú poznatky o človeku veľmi široké a mnohostranné, zahrňujúce nespočetné množstvo faktov a údajov, ktoré sa rokmi hromadili, do podoby rôznych názorov, teórií, koncepcií. Súčasná roztrieštenosť týchto poznatkov signalizuje, že ucelený obraz o človeku je možné získať len integráciou všetkých tých vied, pre ktoré je predmetom záujmu človek. Preto autor hneď v úvodnej štúdii toľko zdôrazňuje oprávnený metodologický princíp komplexného prístupu ku skúmaniu ľudskej osobnosti za predpokladu integrácie a diferenciacie získaných poznatkov, čo by pozitívne viedlo k vybudovaniu všeobecnej teórie osobnosti. Autor upresňuje: „nejde o zlúčenie vied v zmysle stierania rozdielov medzi nimi, ani o aritmetické zjednotenie, pri ktorom sa nerešpektujú ich kvalitatívne zvláštnosti. Veda